

Ion ȚURCANU

RELATII
AGRARE
ÎN BASARABIA
(1918–1940)

Ediția a doua,
revăzută și completată

Știința, 2026

Responsabil de ediție: Mihai Papuc

Redactor tehnic: Nina Duduciuc

Machetare computerizată și copertă: Andrei Ichim

ÎNȚEPRINDEREA
 EDITORIAL-POLIGRAFICĂ
ȘTIINȚA

str. Academiei, nr. 3; MD-2028, Chișinău, Republica Moldova
 tel.: +373 22 739616 (anticamera)
 +373 22 739983; +373 60966868 (vânzări)
 e-mail: prini_stiinta@yahoo.com
 www.editurastiinta.md

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții a Republicii Moldova

Țurcanu, Ion.

Relații agrare în Basarabia: (1918-1940) / Ion Țurcanu. – Ed. a 2-a, rev. și compl. – [Chișinău]: Știința, 2026
 (Combinatul Poligrafic). – 424 p.: fot., tab. Bibliogr.: p. 385-393 (220 tit.).

ISBN 978-9975-85-566-2

© Ion Țurcanu, 2026

© Întreprinderea Editorial-Poligrafică Știința, 2026

CUPRINS

PREFAȚĂ LA O NOUĂ EDIȚIE A CĂRȚII	5
INTRODUCERE	11

PARTEA I POLITICA AGRARĂ A SFATULUI ȚĂRII

1. Un subiect deosebit de relevant pentru istoria Basarabiei la una din marile cotituri ale istoriei sale	22
2. „Foamea de pământ”	25
3. Primele încercări de realizare a unei reforme radicale	29
4. Sfatul Țării șovăie și renunță la programul său agrar	36
5. Nevoia reformei agrare, sarcinile și limitele ei.	56
6. Demararea procesului de legiferare a reformei. A doua Comisie Agrară	67
7. Scopul și principiile generale ale reformei	74
8. Întârzierea reformei complică problema relațiilor agrare	93
9. Motivațiile, limitele și procedura exproprierii	99
10. Împroprietărirea în viziunea Comisiei Agrare.	106
11. Începutul realizării reformei	113
ANEXE DOCUMENTARE	117

Capitolul I. RELAȚIILE DE PROPRIETATE FUNCİARĂ

1. Principalele rezultate ale mișcării agrare din anul 1917	172
2. Reforma agrară.	180
3. Evoluția proprietății funciare în deceniile trei și patru	207

Capitolul II. STAREA AGRICULTURII BASARABENE

1. Conjunctura evoluției economice și sociale a Basarabiei și influența ei asupra agriculturii	222
2. Menținerea rămășițelor feudale.	238
3. Dominarea relațiilor capitaliste în agricultură	244
4. Condițiile producției agricole.	255
a) Resursele forței de muncă	255
b) Inventarul agricol	258
c) Creditul agricol și cultura solului	270
d) Fondul funciar și exploatarea lui	277
e) Producția principalelor ramuri ale agriculturii	288
5. Realizarea producției agricole	313

**Capitolul III. SITUAȚIA ȚĂRĂNIMII
ȘI A PROLETARIATULUI AGRICOL**

1. Gospodăriile țărănești	337
a) Posibilitățile economice	337
b) Rezultatele activității de producție	344
c) Sarcinile fiscale ale țărănimii și problema datoriilor agricole	356
2. Proletariatul agricol	366
ÎNCHEIERE	381

BIBLIOGRAFIE	385
ABREVIERI	394
ANEXE STATISTICE	395

PREFAȚĂ LA O NOUĂ EDIȚIE A CĂRȚII

Nevoia reeditării monografiei despre relațiile agrare basarabene din perioada interbelică, care a văzut lumina tiparului pentru prima dată în 1991, a fost determinată, în principal, de considerentul că, oricât ar părea de paradoxal, în Basarabia postsovietică, în care nu mai există nici un obstacol artificial în calea cercetării și cunoașterii realităților basarabene din acea vreme, fenomenul respectiv este aproape cu totul ignorat. Dincolo de faptul că, în general, în ultimele decenii interesul pentru cunoașterea trecutului s-a diminuat dramatic, odată cu dispariția preocupărilor constante pentru lecturile serioase, ignorarea istoriei relațiilor agrare basarabene din perioada interbelică, realitate care a umplut aproape tot spectrul vieții economice și sociale a Basarabiei din acea vreme, s-a datorat în mare măsură situației în care ea nu s-a mai regăsit printre obiectivele prioritare ale cercetărilor istorice. De foarte multă vreme, practic, încă din anii '80 ai secolului trecut, această mult prea importantă pagină a trecutului nu a mai interesat în mod serios pe nimeni. Este adevărat că după 1990 au apărut câteva lucrări, pe care le voi menționa la locurile corespunzătoare și în care s-au regăsit parțial și realitățile din mediul rural basarabean din perioada respectivă. Din păcate însă în aceste lucrări examinarea relațiilor agrare s-a făcut printre altele și superficial, fie din cauza imposibilității de a cuprinde într-un spațiu restrâns toate componentele fenomenului, fie, mai degrabă, din cauza necunoașterii fenomenului în toată complexitatea lui. Fiindcă relațiile agrare într-o zonă sau într-o țară eminamente agrară este un fenomen complex, extrem de nuanțat, în care multitudinea de manifestări sînt întrepătrunse și se completează reciproc, din care cauză orice manifestare nu poate fi înțeleasă decît în această conexiune. Altfel spus, numai o viziune sinoptică asupra relațiilor agrare basarabene face posibilă o cunoaștere completă a acestora și a fiecăreia din manifestările lor. Spus mai simplu, asta înseamnă că examinarea oricărui aspect din relațiile agrare, fie că e vorba de reforma agrară, de raporturile de proprietate asupra pămîntului, de starea fondului funciar, de producția agricolă sau de oricare altul, nu se poate face cu minimul necesar de profesionalism fără cunoașterea profundă a realităților agrare în toată complexitatea lor. De ex. nu poți să examinezi cu competență reforma agrară fără să cunoști relațiile de proprietate asupra

mai degrabă să las unele rubrici goale decât să le completez cu date inventate, fie și justificate în contextul respectiv.

Cercetarea de față are drept obiectiv fundamental trei sarcini de bază. Prima din ele vizează reforma agrară basarabească, începută de Sfatul Țării și definitivată după 1918 de către autoritățile române, cu elementele și etapele ei esențiale: urmările mișcărilor agrare din 1917 și începutul lui 1918, legiferarea reformei, realizarea exproprierii marii proprietăți și a împrăștiării țăranilor care nu aveau pământ sau aveau mai puțin decât necesarul pentru întreținerea familiilor lor, rezultatele și urmările reformei. Cea de-a doua sarcină impune cercetarea tuturor celorlalte componente ale relațiilor agrare în toată complexitatea lor: evoluția raporturilor de proprietate asupra pământului, caracteristica fondului funciar al Basarabiei, influența conjuncturii economice interne și externe asupra agriculturii, coraportul dintre resturile economiei feudale în acest domeniu și manifestarea modului de producție capitalist, condițiile producției agricole, inclusiv resursele forței de muncă, inventarul agricol, posibilitățile de susținere financiară a agriculturii, situația principalelor ramuri de producție, și în sfârșit realizarea pe piață a producției agricole. Cea de-a treia sarcină comportă studierea situației țăranimii și a proletariatului agricol. Așa cum am observat atunci când am analizat starea istoriografiei relațiilor agrare basarabene, aceasta constituie un obiectiv pe cât de important pe atât de insuficient cercetat. El presupune, la rîndul său, reliefarea și cercetarea separată a trei manifestări definitorii ale acestui fenomen: caracteristica economică a gospodăriilor țărănești, descrierea traiului populației sătești în condițiile pauperizării țăranimii ca urmare a creșterii diferențierii sociale și de avere și formarea pe parcursul acestui proces a proletariatului agricol.

Lucrarea de față poate crea impresia că este mai degrabă un studiu economic decât istoric. Aceasta e urmarea faptului că nu poate fi caracterizată evoluția agriculturii în timp fără utilizarea datelor cu caracter economic, cum sînt finanțarea acestui domeniu de producție, înzestrarea lui tehnică, rentabilitatea, producția agricolă și realizarea ei pe piață ș.a. Descrierea activității gospodăriilor țărănești de asemenea se face cu date de același gen pentru că e vorba de unități economice. O altfel de istorie a relațiilor agrare nu poate exista.

PARTEA I

POLITICA AGRARĂ A SFATULUI ȚĂRII

1. Un subiect deosebit de relevant pentru istoria Basarabiei la una din marile cotituri ale istoriei sale

Cercetarea relațiilor agrare în țările și regiunile a căror ocupație de bază și principală sursă de existență o constituie pământul este o sarcină pe cât de grea pe atât de ingrată. Grea, pentru că impune semnalarea și examinarea simultană a numeroase fenomene complicate, preponderent de ordin economic și social, și ingrată, deoarece, fiind preocupată de realități atât de „pămîntești”, îl sortește pe cercetător să rămînă la periferia interesului public față de cercetarea istorică. Și asta în ciuda faptului că interesul pentru pământ a fost în toate timpurile și în toate societățile foarte mare. Nu a existat niciodată un obiectiv mai mare, mai mobilizator decît lupta pentru pământ, de vreme ce aceasta însemna bătălia pentru bucata de pîine care îl ține pe om în viață. Marile războaie țărănești care în secolele trecute au zguduit numeroase țări, amenințînd să distrugă variate stăpîniri neomenești, lacome, ghiftuite și egoiste, sînt expresia cea mai vie că pentru accesul la pământ nici un efort și nici o jertfă nu sînt prea mari. Tocmai de aceea realitățile funciare, împreună cu condițiile producției agricole și cu situația producătorului agricol, au constituit și constituie mereu o preocupare de mare interes științific. Și anume din acest motiv hotărîrea Sfatului Țării de a rezolva problema pământului în interesul țărănimii imprimă un plus de autoritate primului parlament al Basarabiei.

Multă vreme chestiunea aceasta nu a suscitât interesul investigațiilor istorice. Este adevărat că în perioada interbelică apăruseră unele scrieri despre subiectul respectiv, dar nu cercetări științifice în acest domeniu, în orice caz, nu studii istorice. După al Doilea Război Mondial, relațiile agrare basarabene, cu începere din 1917 și pînă la sfîrșitul anilor '30, inclusiv reforma agrară a Sfatului Țării, se regăsesc în unele produse ale istoriografiei sovietice, dar din interese deloc disimulate, fenomenele respective sînt prezentate, practic fără excepție, întotdeauna distorsionat. Astfel, de ex., lucrările despre mișcările agrare din 1917 caută să demonstreze cu tot dinadînsul că atunci țărani basarabeni ar fi fost împroprietăriți prin realizarea așa-zisului decret al lui

Lenin cu privire la pămînt¹, cînd de fapt aceștia se împroprietăriseră, în marea lor majoritate, din proprie inițiativă, prin intermediul comitetelor agrare, înființate prin dispozițiile Guvernului Provizoriu al Rusiei, altfel spus, pînă la bolșevicii să fi ajuns să pună mîna pe putere. Relevantă pentru viziunea istoriografiei sovietice asupra reformei agrare de după unirea ținutului cu regatul român este o mică monografie a lui V. Malinski, al cărei demers „științific” îl constituie strădania deșartă de a demonstra că de fapt atunci în Basarabia o astfel de reformă nu a avut loc, ci mai degrabă, sub pretextul reformei, autoritățile române i-au depozat pe țărani basarabeni de pămîntul primit de la puterea sovietică². Altfel spus, istoriografia sovietică răsturnase fenomenul reformei agrare basarabene cu susul în jos; sarcina istoriografiei științifice consta în reaşezarea acestuia în poziție corectă.

Prima cercetare oarecum imparțială a acestui fenomen, bazată exclusiv pe materiale documentare inedite, în orice caz necunoscute și nevalorificate de istoriografia sovietică, a apărut abia în 1980³. „Oarecum imparțială”, deoarece sub regim sovietic evitarea limbajului degradant al propagandei istoriografice sovietice cu privire la Basarabia românească era imposibilă, astfel că, pentru a reuși să-și atingă obiectivul urmărit și să editeze o lucrare în care fenomenul reformei să fie prezentat în adevărata lui lumină, autorul a trebuit să preia, în doză cît s-a putut de limitată, unele formule ale acestui limbaj. Abstracție făcînd de această concesie regretabilă, monografia editată atunci a adus pentru prima dată în cercetarea istorică fenomenul reformei agrare basarabene imparțial, obiectiv, așa cum o prezintă documentele de arhivă și presa vremii. Între altele, cercetînd și valorificînd numeroase documente din Arhiva Națională a Republicii Moldova, mai cu seamă din fondul special (nr. 110) al instituției care s-a ocupat de realizarea reformei și care se numea Casa Noastră, urmărind atent, număr după număr, revista acestei instituții, intitulată *Foaia plugarilor*, adunînd și analizînd multe alte materiale, am putut demonstra pentru prima dată falsitatea acelei părți a istoriografiei sovietice,

¹ Vezi M.B. Itkis, *Krestjanskoe dviženie v Moldavii v 1917 godu i pretvorenie v jizni leninskogo dekreta o zemle*, Chișinău, 1970. Parțial, această viziune eronată o regăsim și în introducerea la o ediție mai nouă a lucrării lui Duiliu Zamfirescu *În Basarabia*, București, 2012, p. 34-35.

² V. Malinski, *Agrarnaja „reforma” 1918-1924 gg. v Bessarabii*, Chișinău, 1949. Vezi și un alt „studiu” asemănător: N.A. Mohov, I.U. Haselev, *Boriba krestjan Bessarabii za zemliu v period provedenija agrarnoj „reformy” 1918-1923 gg.*, „Istoričeskie zapiski”, 1951, t. 38. Despre modalitățile de tratare a fenomenului respectiv în scrierile istorice din perioada sovietică și mai cu seamă cu referire la lucrarea lui Malinski, vezi Ion Țurcanu, *Istoriografia sovietică a reformei agrare din Basarabia în anii 1918-1920*, în *Revista de istorie a Moldovei*, 1992, nr. 1.

³ Ion Țurcanu, *Satul basarabean în anii 1918-1940. Studii social-economice*. Referitor la reformă, p. 7-65.

care susținea mereu și cu glas tare că în Basarabia românească nu ar fi fost realizată nici o reformă agrară. Reluarea cercetărilor mai târziu a avut drept rezultat editarea unei lucrări mai ample, în care, variatele aspecte ale relațiilor agrare basarabene din perioada interbelică aveau să fie precedate de un capitol în care sînt cercetate aparte două fenomene deosebite și totodată strîns legate între ele: mișcarea agrară din anul 1917¹ și reforma agrară, care începuse să fie realizată în baza legii Sfatului Țării din 27 noiembrie 1918 și mai cu seamă în urma modificării acesteia prin legea adoptată de parlamentul României la 11 martie și publicată în „Monitorul Oficial” la 13 martie 1920². Lucrarea conține un material documentar, statistic și istoriografic mult mai bogat.

Aceste două monografii au oferit o imagine clară, asupra contextului istoric și al modalităților de realizare a reformei agrare în Basarabia de după unirea acesteia cu regatul român. Principala problemă neelucidată rămînea rolul Sfatului Țării în pregătirea reformei. Or, documentele de constituire a sa și primele sale declarații arată cît se poate de limpede că, în afară de necesitatea proclamării și afirmării autonomiei Basarabiei, sarcina de competență a Sfatului Țării consta în satisfacerea nevoii țăranilor pentru pămînt. La fel și Declarația de Unire a Basarabiei cu România, din 27 martie 1918, stabilea, chiar în primul din cele 11 articole care constituiau condițiile unirii, că singura rațiune de a mai exista a Parlamentului basarabean, în vechea sa componență, consta în „rezolvarea și realizarea reformei agrare după nevoile și cererile norodului”³.

¹ Este surprinzătoare afirmația, pe care o întîlnim chiar în lucrări recente, în general reușite, ca efort investigativ, după care „efectul mișcărilor țărănești din vara lui 1917 a fost unul dezastruos”, așa cum susțineau în 1917-1918 inamicii declarați a Sfatului Țării: Svetlana Suveică, *O microistorie a unirii Basarabiei cu România. Discuțiile dintre Pantelimon V. Synadino, Alexandru Marghiloman și Constantin Stere (1918)*, în Conferința științifică internațională „Constantin Stere: prozator, publicist și om politic. 150 de ani de la naștere”, Iași, 2016, p. 170. Constatăm că, în viziunea unor astfel de cercetători, mișcarea agrară din 1917 a fost în fenomen foarte negativ, ceea ce e o greșeală serioasă, sub aspect științific și de mentalitate, de vreme ce condamnă lupta țăranilor basarabeni pentru pămînt. De altfel această mișcare nu a avut loc doar în vara anului 1917, ci s-a desfășurat din luna martie a celui an pînă la începutul lui 1918 și, episodice, chiar după intrarea trupelor române în Basarabia. Părerea greșită despre efectele „dezastruoase” ale mișcării țărănești este împărtășită și de autorul introducerii la ediția menționată mai sus a lucrării lui D. Zamfirescu, p. 34-35.

² Vezi I. Țurcanu, *Relații agrare din Basarabia în anii 1918-1940*, Chișinău, 1991, p. 10-41 și anexe.

³ Șt. Ciobanu, *Unirea Basarabiei. Studiu și documente cu privire la mișcarea națională din Basarabia în anii 1917-1918*, Chișinău, 1993, p. 268. Vezi și I. Țurcanu, *Unirea Basarabiei cu*

2. „Foamea de pămînt”

Această sintagmă, care pe timpuri exprima disperarea țăranilor fără pămînt și băga frica de moarte în sînul celor cu prea mult pămînt, exprimă cum nu se poate mai bine nevoia ca această stare de periculoasă tensiune vulcanică să fie îndepărtată, dacă nu printr-o reîmpărțire echitabilă a pămîntului, măcar prin cedarea unei părți a acestuia de la cei prea avuți la cei prea săraci. Acest imperativ a dat naștere reformei agrare în Franța după revoluția din 1789, celei din Germania, după războaiele napoleoniene, celor din Rusia, din 1861 și 1906-1910. La fel, sub presiunea mării răscoale țărănești din 1907, clasa diriguitoare românească a fost nevoită să recunoască necesitatea unei astfel de reforme, care însă, în speranța că ar fi putut fi evitată, a tot fost amînată pînă cînd s-a văzut că totuși nu putea fi ignorată, astfel că la sfîrșitul Primul Război Mondial s-a început pregătirea pentru realizarea ei.

Nevoia înfăptuirii unei reforme agrare în Basarabia după acest război a fost impusă de cuprinderea ținutului în marile frămîntări politice și sociale provocate de revoluția rusă. Prăbușirea țarismului a declanșat ample mișcări ale țăranimii pentru pămînt. Pentru a evita confiscarea totală a pămîntului de către țărani, Guvernul Provizoriu a înființat peste tot, în lunile martie-aprilie 1917, comitete agrare pentru pregătirea proiectului de reformă agrară și elaborarea măsurilor de reglementare a relațiilor funciare pînă la convocarea Adunării Constituante⁴. Însă radicalizarea stării de spirit din societate a făcut ca aceste comitete să iasă de sub controlul guvernului și să rezolve problema agrară în total exclusiv cu de la sine putere în interesul țăranimii. Prăbușirea Frontului Român, în urma loviturii de stat bolșevice, a aruncat în Basarabia mase numeroase de soldați, porniți în drum spre Rusia, demoralizați, înrăiți și, evident, predispuși către jafuri și distrugerii. Mulți din ei, staționînd o vreme în ținut, mișiau nimicirea marilor gospodării funciare, îndemnîndu-i pe țăranii basarabeni să-i însoțească în aceste acțiuni devastatoare și să procedeze ei înșiși la fel. Astfel, spre sfîrșitul anului 1917, acțiunea benefică a comitetelor agrare de a lua la evidență toate pămînturile productive și a organiza cultivarea lor

România. Peludii, premise, realizări, Chișinău, 1998, p. 256; *Idem, Sfatul Țării. Istoria unei importante instituții politice basarabene...*, p. 206.

S. N. Artemov, *Zemelnye komitety pri podgotovke proekta agrarnoj reformy v 1917 godu*, în „Izvestia Rossijskogo gosudarstvennogo universiteta im. Gertzena”, 2007, p. 106-114. Vezi în detaliu despre asta: P. N. Pershin, *Agrarnaja revoliutija v Rossii*, t. I—II, Moscova, 1966; N. K. Figurovskaja, *Bankrotstvo agrarnoj reformy burjuaznogo Vremennogo Pravitelstva*, în „Istoričeskie zapiski AN SSSR. Institut Istории”, Moscova, 1968; N. E. Hitrina, *Agrarnaja politika Vremennogo Pravitelstva v 1917 g.*, N. Novgorod, 2003.

în bună ordine s-a transformat în multe locuri în adevărate pogromuri. Conform declarațiilor făcute în Sfatul Țării de unii moșieri, pînă în acel moment fuseseră lichidate circa 95 la sută din marile proprietăți agricole basarabene¹. Dar, așa cum am arătat și altă dată, aceasta era o exagerare care urmărea să demonstreze că mișcarea țărănească a avut doar caracter distructiv². La sfîrșitul anului 1917, situația era pe cale de a ieși cu totul de sub controlul puterii locale, a Sfatului Țării și a guvernului său, Consiliul Directorilor Generali. În ședința din 5 decembrie a Sfatului Țării, reprezentantul upravei județului Cahul, N.A. Akkerman, relatează: „Județul nostru a fost lovit de un uragan de pogromuri și distrugerii. În decurs de cinci zile au fost distruse 28 de economii (gospodării mari moșierești – I.Ț.), au fost furate 400 de mii de puduri de pîine”³. În ședința din 27 decembrie a Parlamentului, premierul Pantelimon Erhan semnală foarte îngrijorat următoarea situație: „În Consiliul Directorilor Generali, sînt primite aproape în fiecare ceas telegrame care cer ajutor și apărare, nu a averii, ci a vieții, și acestea nu sînt cereri de la persoane aparte, ci de la grupe, societăți și județe întregi; imploră ajutor chiar și reprezentanții puterii – comisarii județeni”⁴. În general, exceptînd situația din capitala ținutului, Chișinău, către sfîrșitul anului 1917 tăvălugul anarhiei trecuse peste toată Basarabia⁵. Atmosfera social-politică ce domina atunci în ținut era extrem de tensionată și de periculoasă, ceea ce își găsea, între altele, expresia în faptul că chiar conducerea de stat a ținutului menționa adeseori că Sfatul Țării trecea printr-un moment îngrozitor («въз грозный часъ засѣдаетъ Сфатуль Цэрій»)⁶.

Anume această situație a determinat Sfatul Țării să ceară României și aliaților ei în război să trimită trupe în Basarabia pentru a alunga bandele ruse bolșevizate și a reîntrona aici ordinea⁷. Evident că după înlăturarea pericolului bolșevic și readucerea ordinii în sate, trebuiau lichidate urmările pogro-

murilor instigate în mijlocul țărănimii de bandele dezertorilor de pe front și luate măsurile corespunzătoare pentru reglementarea relațiilor funciare în temeiul practicilor și a legislației agrare a regimurilor democratice din Europa. Nu putea fi operată cu forța restabilirea în integritate a marilor proprietăți confiscate de țărani pe parcursul anului 1917, dar după unirea ținutului cu Vechiul Regat, statul român nu putea recunoaște legalitatea acestor schimbări în relațiile funciare, considerate abuzive de către reprezentanții puterii și, evident, de către toți marii proprietari funciari. Se impunea, altfel spus, nevoia stringentă a unei reforme agrare care ar fi putut potoli cumva „foamea de pămînt” a țărănimii basarabene din contul marelui proprietăți, fără însă ca aceasta să fie lichidată complet. Această sarcină, deosebit de grea și de anevoioasă, avea să fie pusă pe seama Sfatului Țării.

De altfel, rezolvarea problemei pămîntului, adică a asigurării țărănimii cu pămînt, ca ocupație de bază și sursă sigură de existență, avea să constituie obiectivul programatic fundamental al Sfatului Țării chiar din momentul formării sale. Astfel, Congresul Militar Moldovenesc, care și-a ținut ședințele la 20-25 octombrie 1917 și care a decis, între altele, și formarea Sfatului Țării, statua, în rezoluția sa despre pămînt: „Pămînturile mănăstirești, bisericesti, cazone și celelalte trec fără plată în mîna celor care le vor lucra cu brațele lor. Stăpînirea de pămînt se desființează pentru totdeauna. Împărțirea pămîntului se va hotărî în Adunarea Întemeietoare a Basarabiei”⁸. Văzută în raport cu realitățile funciare basarabene din perioada ce a urmat revoluției și cu politica Sfatului Țării în problema agrară, această rezoluție pare să arate că în acel moment liderii politici basarabeni încă nu aveau o idee suficient de articulată asupra obiectivului respectiv. Observăm de ex. că marea proprietate particulară nu este menționată, fiind enumerate, în schimb, alte forme de proprietate care însă, luate împreună, dețineau mult mai puțin pămînt decît moșierii basarabeni*. E posibil ca pămîntul acestora să fi fost subînțeles la categoria „și celelalte”, ceea ce nu anulează totuși nedumerirea. De asemenea, nu se poate ști ce anume avea în vedere fraza „Împărțirea pămîntului se va hotărî în Adunarea Întemeietoare a Basarabiei” – era vizată cumva o distribuție individuală a pămîntului, adică pe persoane și/sau familii, ori pe obști sătești? Pe de altă parte, rezoluția conține două elemente principiale destul de explicite. Primul îl constituie declarația că pămînturile urmau să treacă „fără plată în

⁸ *Basarabia în Marele Act al Unirii de la 1918*, ed. Ion Țurcanu și Mihai Papuc, Chișinău, 2018, p. 28.

* „Moșieri basarabeni” nu în sensul de băștinași, ci de trăitori în Basarabia sau, mai precis, de străini deținători de pămînt în acest ținut, pentru că de fapt mai toți aceștia nu erau autohtoni și își petreceau aproape tot timpul în afara Basarabiei.

¹ ANRM, fond 727, inv. 1, dosar 17, partea I, f. 18.

² *Idem, Relații agrare...*, p. 12. Cercetătoarea T.V. Osipova, care a examinat acest fenomen în temeiul unui material documentar foarte bogat, observă: „Întotdeauna se constată că lamentările cu privire la distrugerii și violențe sînt puternic exagerate, ba chiar pur și simplu nu corespund realității” (T.V. Osipova, *Klassovaja borba v derevne v period podgotovki i provedenija Oktjabrskoj revolucii*, Moscova, 1975, p. 185).

³ ANRM, fond 727, inv. 2, dosar 21, partea I, f. 92-92v.

⁴ *Ibid.*, f. 130-130v.

⁵ I.E. Levit, *Moldavskaja Respublika (nojabri 1917 – nojabri 1918)*, Chișinău, 2000, p. 150-180. Vezi o serie de cazuri grave descrise de Ion Inuceț în *O revoluție trăită*, Chișinău, 1993, p. 80-82.

⁶ *Sfatul Țării. Documente, vol. I. Procesele-verbale ale ședințelor în plen*. Ediție de Ion Țurcanu, Chișinău, 2016, p. 103-104.

⁷ Vezi în detaliu asupra acestui subiect Ion Țurcanu, *Sfatul Țării. Istoria zbuciumată...*, p. 129-162.

mîna celor care le vor lucra cu brațele lor”, iar cel de al doilea, strîns legat de cel dintîi, era formulat astfel: „Stăpînirea de pămînt se desființează pentru totdeauna”. În pofida faptului că, în acest context, sintagma „stăpînirea de pămînt” e confuză, fraza nu lasă totuși nici o îndoială că era vorba de lichidarea proprietății private asupra pămîntului, principiu care avea să rămînă ideea de bază în politica agrară a Sfatului Țării, cît timp acesta va fi independent. Ambele prevederi erau de natură socialistă, ceea ce însemna că pămîntul nu putea fi dat pentru totdeauna în proprietate exclusivă persoanelor sau familiilor acestora, ci devenea bun al întregului popor, care trebuia să fie distribuit doar spre folosință individuală după niște proceduri ce urmau să fie stabilite prin lege (de către Adunarea Întemeietoare).

La scurt timp după deschiderea Sfatului Țării avea să fie adoptată, la 2 decembrie 1917, prima Declarație a acestuia, care avea să țină locul de Lege Fundamentală a Republicii Democrate Moldovenești. Articolul 2, din cele 10, ale acestui document programatic, avea următorul conținut: „Să împartă norodului muncitor tot pămîntul fără plată, pe temeiul folosirii drepte^{*}. Pînă la alcătuirea unei legi despre trecerea pămîntului la norodul muncitor, ca să nu fie neorînduială și irosire a bogățiilor țării, tot pămîntul care nu se lucrează cu brațele stăpînului lui, împreună cu vitele și stromenturile gospodăriei, va trece în sama comitetelor pămîntești, alese din nou pe temeiul democratic. Sfatul Țării va întocmi porunci amănunțite despre felul cum trebuie să treacă pămîntul în seama comitetelor și cum acestea trebuie să orînduiască treaba pămîntului^{**}. Pădurile, apele, bogățiile de sub pămînt, cîmpurile de încercare, răsadnițele, ogoarele pentru sfeclă, precum și viile și livezile boierești și mănăstirești, bisericesti și ale udelurilor și, în sfîrșit, toate curțile boierești, fiind avere obștească a norodului, vor trece în seama Comitetului Pămîntesc General al Republicii Moldovenești[†]. Comparativ cu rezoluția Congresului

* Sintagma „folosire dreaptă” în textul tradus din documentul original în limba rusă (pe atunci, ședințele Sfatului Țării se țineau doar în limba rusă) în română și publicat la scurtă vreme după aceea în ziarul *Cuvînt Moldovenesc* (6 decembrie 1917), e confuză. Prima propoziție a acestui articol din textul original avea următorul conținut: Переход всех земель без выкупа в руки трудового народа на началах уравнительного пользования (Sfatul Țării din 3 decembrie 1917). Ultimele două cuvinte înseamnă folosire egalitară, ceea ce, evident, are cu totul alt sens decît expresia „folosire dreaptă” și exprimă corect poziția din acel moment a Sfatului Țării în problema agrară.

** Merită atenție faptul că în Declarație sarcina împărțirii pămîntului, inclusiv modalitățile de realizare a acestui obiectiv, nu mai este lăsată în seama Adunării Întemeietoare, ci este asumată de Sfatul Țării, ceea ce demonstrează că ideea acelei Adunări nu se mai arăta viabilă. *Basarabia în Marele Act al Unirii*, p. 41.

† *Basarabia în Marele Act al Unirii*, p. 41.

Militar Moldovenesc, acesta este un document mai concret și mai precis. Este formulată limpede ideea că tot pămîntul, indiferent de forma de proprietate, era considerat „avere obștească a norodului” și, ca atare, intra sub autoritatea statului care dispunea de el, deocamdată, „pînă la alcătuirea unei legi despre trecerea pămîntului la norodul muncitor”, prin intermediul Comitetului Pămîntesc General al Republicii. Chiar dacă statutul proprietății moșierești, în integralitatea ei, rămîne oarecum confuz, de vreme ce sînt menționate doar viile, livezile și curțile boierești, fără să se spună ceva și despre suprafețele incomparabil mai mari pentru culturile de cîmp, totuși nu încapă îndoială că aceasta urma să fie pusă în întregime la dispoziția statului, adică să devină bun al „norodului muncitor”. Cît timp legea privind soarta viitoare a pămîntului nu era încă elaborată, Sfatul Țării își asuma sarcina de a ține, cu ajutorul comitetelor agrare, o evidență a tuturor pămînturilor și a asigura cultivarea lor. Vom observa mai încolo că această strategie agricolă va rămîne în vigoare pînă la realizarea reformei agrare.

Așadar, examinarea celor două documente arată limpede că la începutul activității sale Sfatul Țării avea o viziune socialistă asupra reformei agrare. Ea a ramas multă vreme neschimbată și abia după ce Basarabia avea să devină în fapt parte componentă a României, adică după intrarea trupelor române în țînt și pînă la ședința istorică din 27 martie 1918, conducerea Parlamentului și a guvernului basarabean, confruntată cu realități complet diferite față de cele generate de revoluția rusă, se vede forțată să renunțe treptat la această viziune, depunînd, la rîndul ei, eforturi tot mai insistente pentru a convinge să procedeze la fel și majoritatea deputaților, care continuau să împărțasească idei socialiste. Vom vedea însă că renunțarea la aceste idei se va face foarte greu, astfel că multă vreme după înființarea ei, Comisia Agrară a Sfatului Țării, căreia avea să i fie încredințată sarcina elaborării proiectului de lege agrară, va fi supusă, din această cauză, unor convulsii care vor prejudicia serios activitatea ei.

3. Primele încercări de realizare a unei reforme radicale

În ciuda faptului că Republica Democratică Moldovenească trecea prin momente groaznice, cînd valul devastator al invaziei trupelor bolșevizate de pe front amenința să distrugă toate structurile de putere și de ordine, create de Sfatul Țării, împreună cu cele rămase de la regimul țarist și cu cele înstituite de Guvernul Provizoriu, Parlamentul basarabean trece fără întîrziere la realizarea programului său agrar, așa cum acesta fusese schițat în Declarația din 2 decembrie 1917. Avea de îndeplinit două sarcini extrem de grele.

I se cerea, așa cum am văzut, să elaboreze de urgență instrucțiuni „despre felul cum trebuie să treacă pământul în seama comitetelor și cum acestea trebuie să orînduiască treaba pământului” și totodată să porceadă la „alcătuirea unei legi despre trecerea pământului la norodul muncitor”. Întrucît legea nu putea fi elaborată foarte repede, hotărâște, mai întîi, să pregătească pentru comitetele agrare o călăuză care să le îndrumeze cum să reglementeze relațiile funciare și, principalul, să asigure cultivarea întregului pământ productiv, astfel ca populația țînutului să fie îndestulată cu hrană.

Parlamentul ia în dezbatare această chestiune la 5 ianuarie 1918, adică chiar în momentul în care trupele bolșevice din Chișinău amenințau să lichideze Sfatul Țării și Consiliul Directorilor Generali și să pună mîna pe putere. Adjunctul directorului general al agriculturii, Procopie Ciuracenco, personaj foarte interesant, deosebit de bine instruit, unul din pușinii membri ai Sfatului Țării înzestrați din belșug cu darul vorbirii, adversar al bolșevicilor, bun cunoscător și pârtaș consecvent al doctrinei socialiste, a prezentat într-o alocuțiune strălucită, poate puțin patetică, tezele de bază ale instrucțiunilor, intitulate „Regulament provizoriu pentru transmiterea pământului și a inventarului către comitetele agrare”. Pentru a motiva necesitatea adoptării acestui document, Ciuracenco descrie atmosfera foarte periculoasă pe care lupta pentru pământ o instaurase în sate. Astăzi, zicea el, „problema pământului a luat formele cele mai monstruoase, care merg pînă la răfuială sălbatică între țărani, pînă la bătaia moșierilor și amenințarea lor cu moartea, pînă la uciderea vitelor și lăsarea lor pe loc..., numai pentru că nu le-au putut împărți. Gloata neorganizată, chinuită veacuri la rînd, a ieșit în stradă condusă de bande de indivizi aflați în căutare de cîștig ușor, adeseori purtînd nemeritat mantaua sură a soldatului revoluționar; ea distruge și pradă bunurile publice fără voința și acordul întregului popor muncitor și nu ezită să distrugă nici gospodăriile de cultură și instituțiile de învățămînt agricol, create prin muncă și prin sudoarea sa pentru răspîndirea cunoștințelor în mediul populației locale și aprovizionarea acestora cu materiale îmbunătățite și inventar perfecționat”. Pentru ca această situație să fie depășită, el propune un proiect sumar de lege agrară, care era mult mai mult decît pur și simplu o instrucțiune practică pentru comitetele agrare și care urmărea ca „tot pământul cu

destinație agricolă, împreună cu inventarul, să fie trecut în mîinile poporului muncitor”, adăugînd în limbaj tipic revoluționar că „pământul nu poate fi întors foștilor paraziți (moșierilor – I.Ț.), el va deveni fond al întregului popor”. În acest scop, toate pămînturile erau împărțite în două mari categorii, pe care raportorul le numește „de cultură” și „cele obișnuite”. Soarta celor dintîi urma să fie hotărîtă mai tîrziu, iar celelalte, care constituiau cea mai mare parte a fondului funciar, aproape tot pământul cultivabil, trebuiau împărțite neîntîrziat la țărani. În viziunea autorului acestui proiect, procedura se reducea la următoarele acțiuni: „Întîi de toate, comitetele agrare să ia măsuri hotărîte ca în marile proprietăți totul să fie luat la evidență pentru a nu admite distrugerii și furturi. În acest scop, vor fi folosiți comisarii județeni și consiliile speciale alese pentru asta. Acestea vor trebui să ia măsuri ca ceea ce s-a furat să fie întors în marile gospodării. Cînd va exista evidență completă și va fi cunoscută rezerva (disponibilitățile de pământ – I.Ț.) și nevoile țărănilor, atunci comitetele agrare vor porcede la împărțirea egalitară a pământului și inventarului; la împărțire se va ține cont de principiul prioritar: mai întîi vor primi pământ țărani de pe loc, apoi cei veniți din altă parte”. Raportorul nu excludea posibilitatea ca să fie dat pământ și moșierilor, dar cu condiția ca aceștia să-l lucreze singuri. În sfîrșit, era prevăzută înființarea unui așa-zis fond funciar zecimal*, care „va servi drept pepinieră culturală pentru cunoștințele necesare la prelucrarea pământului”.³

Agravarea crizei politice din Basarabia, și în special din Chișinău, chiar cu începere din ziua de 5 ianuarie 1918, a amînat puțin examinarea problemei agrare în Sfatul Țării. Dar la 14 ianuarie, deci chiar a doua zi după ocuparea Chișinăului de divizia generalului Broșteanu și alungarea bolșevicilor din oraș, chestiunea este readusă în discuție. S-a decis atunci alegerea unei comisiuni parlamentare din 15 persoane care să studieze proiectul lui Ciuracenco, în timp ce unii deputați, ca V. Prahnițchi și I. Inculeț, au insistat ca rezolvarea chestiunii să se facă în corespundere cu prevederea corespunzătoare a Declarației din 2 decembrie: „trecerea pământului la popor fără plată”.⁴ Dezbaterile au continuat a doua zi, cînd s-a ajuns la soluția definitivă privind componen-

¹ Ibid., f. 162.

² Ibid., f. 162v.

³ Termenul nu este suficient de clar. În rusește se numea десятинный фонд. Întrucît nu poate fi vizată situația în care pentru școala agricolă ar fi fost folosită doar o desetină de pământ, trebuie să admitem că era avută în vedere, mai degrabă, a zecea parte din fondul funciar expropriabil. Sfatul Țării. Documente, p. 270.

⁴ Sfatul Țării. Documente, p. 270.

⁵ Ibid., p. 312.

¹ Sfatul Țării. Documente, p. 268. De fapt, comitetele agrare luaseră la evidență o bună parte a pămînturilor și inventarului marilor proprietăți mult mai devreme, urmînd indicațiile Guvernului Provizoriu al Rusiei, dar haosul agrar declanșat de invadarea Basarabiei de trupele ruse de pe Frontul Român a stricat rînduieșile astfel stabilite și au compromis foarte serios activitatea comitetelor.

² ANRM, fond. 727, inv. 2, dosar, 21, partea I, f. 161.